

A tibeto-mongol buddhizmus szótárai

2007-2012

Zárójelentés

A burját egyházi élet kiemelkedő személyisége, Szumatiratna 1857-ben készítette el hatalmas munkáját, melynek címe: *Töbed-monggol dokijan-u bicig ner-e üg-e udq-a gurban-i todorqailan qarangguy-yi arilgagci jula* "A sötétséget megvilágító fáklya: Tibeti-mongol szótár, amely megvilágítja a szavak és kifejezések jelentését".

A mű másolata kéziratos formában 1959-ben jelent meg Ulánbátorban. Ebből a kiadványból csak elenyésző számú példány hozzáférhető, ami gyakorlatilag lehetetlenné teszi, hogy a kutatók tudományos munkáikban használhassák. Az 1959-es kiadvány két kötete összesen 2530 oldat tesz ki (1230 + 1300). Szóanyaga igen hasznos, hiszen nem csak szavakat, hanem fontos kifejezéseket – gyakran ezek magyarázatát is – tartalmaz, amelyeket más szótárakban nem találunk. Kevesek azon szerencsések, akik hozzájutnak a szótárhoz, mivel használata igen nehézkes: kézzel írott, a tibeti változat van elől, ha mongol szót keresnénk benne, ez lehetetlen.

A jelen program a szótár részletes feldolgozását, a tibeti és mongol szöveg átírását, angol fordítását és mutatók elkészítését, a szótár új kiadásának előkészítését célozta. A feladat elvégzésével, az anyag későbbi kiadásával a szótár a szélesebb kutatói társadalom, mongolisták, tibetológusok, illetve rokon szakterületeken működő kutatók számára is hozzáférhetővé válik.

Az elvégzett munka éves bontásban:

2008

A pályázat érdemi munkái a késedelmes szerződéskötés miatt 2007 második negyedében kezdődtek. A tényleges szerződéskötést megelőzően elsősorban a projekt előkészítése történt. Jelen program egy korábban megkezdett kutatáshoz kapcsolódott, így első lépésként a párhuzamosnak tekinthető forrásanyagok adatainak áttekintése történt meg. A korábban a program vezetője által kiadott szótár (A Buddhist Terminological Dictionary. The Mongolian Mahavyutpatti. In collaboration with János Szerb. Asiatische Forschungen 130. Wiesbaden, Otto Harrassowitz 1995, and Akadémiai Kiadó 1995, 836 p.), illetve a programvezető által már korábban feldolgozott más szótárak, így a Lisi gur-khan, a Lisi

metog és a Merged garqu-yin oron szótár-része adatainak, szókészletének áttekintése után kezdődhetett a Sumatiratna szótár feldolgozása. A 2530 oldalas anyagot első lépésben számítógépre kellett vinni, hogy a mai modern követelményeknek megfelelő formában folytatódhasson a szótár feldolgozása. Mivel az eredeti szótár kezelése igen nehéz, jelen program célja az anyag „kereshetővé” tétele is, amihez elengedhetetlen a szókészlet számítógépes feldolgozása. Az első évben megtörtént a teljes első kötet (1240 oldal) tudományos átírása és kötőjelezése, majd az anyag táblázatba (.doc) foglalása.

2008-ban Mongóliai terepmunka során a Mongol Állami Könyvtárban, illetve az Akadémia Nyelvtudományi Intézetében is folyt gyűjtőmunka. Ulánbátorban a téma számos kutatójával is sikerült egyeztetni, ami több szempontból is előre vitte a programot. Sajnos a korábban a Mongol Állami Könyvtár gyűjteményét gazdagító eredeti kéziratot nem sikerült tanulmányozni, a köteteket ismeretlen helyen tárolták. A mongol kollégákkal sikerült több vitatott rész áttekinteni, egy-egy tibeti szó mongol megfelelőjét pontosítani. Ez jelentős segítség volt a szótár angol fordításának elkészítéséhez.

A fordítás szempontjából a tibeti abécé betűivel jelölt fejezetek közül a legnagyobb tartalmú k, kh, g fejezetek előzetes fordítása 2008-ban megkezdődött.

2009

Az OTKA szabályozás változása miatt ebben az évben fél éves részjelentést is kellett készítenünk.

A munka ebben a beszámolási időszakban is a terveknek megfelelően folyt tovább. Ekkorra elkészült a két kötetes mű teljes első kötetének számítógépre vitele, a tibeti és a mongol rész tudományos átírása. Megtörtént az első kötet felének (600 oldal) angol fordítása is. A nehezen érthető passzusok szakemberekkel való egyeztetése, megvitatása elősegítette a munkát.

2009-ben Mongóliai terepmunka során további konzultációkat folytattunk tibetológus és mongolista kollégákkal a Mongol Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetében, Ulánbátorban, valamint vidéki kolostorok tudós lámáival is. A mongol kollégákkal sikerült több tibeti szó mongol megfelelőjét pontosítani. Ez a későbbiekben jelentős segítség lesz a szótár angol fordításának elkészítéséhez.

2010

A munka alapját képező teljes anyag jelentős részének számítógépre vitele megtörtént, így ezt az időszakot követően már az elektronikus anyag feldolgozása folytatódhatott. A szótár kereshetővé tételének tekintetében is sikerült előre lépni, ebben a pályázati ciklusban kezdődött meg az anyag előzetes tesztelése, egyenlőre kisebb méretű mintákon. Ennek volt előfeltétele a szókészlet számítógépes feldolgozása. Az első kötet után ebben a jelentési időszakban történt meg a második kötet tudományos átírása és kötőjelezése, majd az anyag táblázatba (.doc) foglalása is. Mivel a program célja a szótár elektronikus formában történő megjelentetésének előkészítése is ezt a munkát rendkívül aprólékosan kellett elvégezni.

2010-ben sikerült kutatásokat folytatni Kínai Belső-Mongol Autonóm tartományának központjában, Hohhot-ban, ahol a Belső-Mongol Tudományos Akadémia kéziratárában őrzött tibeti szótárakat vizsgáltuk. Több kínai és mongol kollégával sikerült konzultálni a kutatásról. Az új adatokat és a munka eddigi eredményeit a 2010. július 25-31. között Szentpéterváron rendezendő PIAC konferencián is bemutattuk.

Ebben az időszakban a tibeti abécé betűivel jelölt fejezetek közül a legnagyobb tartalmú k, kh, g fejezetek előzetes fordításának ellenőrzése is elkészült. A fordítás a tervezett ütemben folytatódott tovább. Az internet adta lehetőségeket kihasználva folyamatosan konzultációkat folytattunk mongol kollégákkal a Mongol Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetében, és immár a Belső-Mongol Akadémia munkatársaival is.

2011

Elkészült a két teljes kötetes mű számítógépre vitele, a tibeti és a mongol rész tudományos átírása. Megtörtént az anyag jelentős részének angolra fordítása. Befejeződött a teljes tibeti szöveg (2500 oldal) gépre vitele, illetve a mongol szövegből nagyjából 1500 oldal feldolgozása is. A nehezen érthető passzusok szakemberekkel való egyeztetése, megvitatása elősegítette a munkát. Ebben nagy segítségre volt a 2010-es belső-mongóliai kutatóút. A fennmaradó problémákat a 2011. augusztusi mongóliai tanulmányúton jórészt sikerül tisztázni, amikor a jubileumi X. Nemzetközi Mongolisztikai Konferencián újra számot adhattunk a munka eredményeiről is.

A korábbi években elsősorban a már meglévő anyagok, illetve a Mongol Akadémia Nyelvtudományi Intézetének és a Mongol Állami Könyvtárban őrzött változat jelentette a munka alapját. A 2010-ben realizált belső-mongóliai kutatás kapcsán újabb adatokkal sikerült a munkát kiegészíteni. Ezek kapcsán a kutatás további kiterjesztésére is lehetőség adódott. Ez

indokolta a program egy éves meghosszabbítását. A munka eddigi eredményeit a 2010. július 25-31. között Szentpéterváron, illetve a 2011 júliusában Bloomingtonban megrendezett PIAC konferenciákon is bemutattuk.

A hatalmas anyag kezelése emberpróbáló feladat elé állította a résztvevőket. Az anyag átírásán, számítógépre vitelén és fordításán kívül, illetve ezzel párhuzamosan szükség volt a szótár alapos átnézésére, egyes helyeket a párhuzamos források alapján akár javítására is. A program előzetes vállalása volt az szótár mongol anyagának kereshetővé tétele is. Ezt sikerült teljesíteni. A későbbi publikáláskor a végső szerkesztés során meg kell fordítani a szótár jelenlegi sorrendjét, előre kell helyezni a mongol szavakat, kifejezéseket, így egy nagyon jó, alapos és hasznos mongol szótárt nyerünk. Az a feldolgozott elektronikus anyag ilyen irányú tesztelése a jelenleg rendelkezésre álló formátumon megtörtént. A tibeti-mongol szótár „megfordítására” azért van szükség, mert tibeti-mongol szótárak bőven állnak rendelkezésre, míg mongol-tibeti szótárak, szójegyzékek lényegesen kisebb számban. El kell készíteni továbbá a tibeti mutatót, s gondolkodunk egy esetleges angol mutató összeállításán is. Szerkesztés és lektorálás, valamint a megfelelő mutatók elkészítése után Szumatiratna szótárát mind nyomtatott könyv, mind pedig elektronikus formában a tudományos közösség rendelkezésére bocsájthatjuk, evvel egy újabb fontos lépést teszünk a tibeti és mongol lexikográfia kutatásában.

Szótár (mutatvány)

Ka. 64. táblázat, 34. lap

CÍMSZÓ	Kommentár	MONGOL	MONGOL (2)	ANGOL	ANGOL (2)	
ka-ka-ni-la ni	indra ní-la'i bye-brag nor-bu sngo-skya		indr-a ni-la-yin öbermice cengker önggetei cindamani	sapphire	a kind of unique light blue sapphire	12
ka-ka ni	ni bon Ti-ka zhes-pa 'gron-bu nyi-shu 'am de'i rin-thang-gi ming		bön-tika kemekü qorin ibaghun buyu tegün-ü ün-e-yin ner-e		twenty cowries that is called bon-tika, name of the value of it	12
ka-ka Ni bzhi- la	ma-sha-ka gcig		dörben kaka-vi	1) small Indian coin worth 20 cowrie shells; 2) 1/4 pa a or m na;	small red seed bean of Nepal, berry used for weighing gold and silver, 16 ma sha ka = 1 kar sha	12
ka-ka mu kha	bya-roq gdong		keriyen-ü qosighu	Kakamukha	Kakamukha, the raven-headed	12
ka	gzhung		ghool	first letter of the Tibetan alphabet	main (text)	12
ka-ka ru	sdig-srin		kilincatu qoroqai		scorpion	12
kakutstshantá	dad min-nam ma dad-pa sel		burughu süsüg-i arilghaghci		one who removes impurities	
ku ku da	gtso-bo	erkin		chief, principal		12
ka ko la			ka-ko-la	1) big raven 2) moon 3) secret abode of the dakinis 4) castor-oil plant		12
ka ko li	'o-ma med ni ra-mnye	kakøla em	sün ügei kakøli anu ramne	kakoli, a medical herb	medical herb, <i>kakoli</i> or <i>ramne</i> , solomon's seal	12